

שוויון או אי-שוויון בממלכת הרוח

במעונות המרווח של הפרופיסור, שחדריו משופעים טורי ספרים בכרכות עור וברד, רבו האור והשאון. אך נוח היה וטוב. הפרופיסור חזר לא מכבר מסיוורו באמריקה, ולרגל מאורע זה נחכנסו ובאו אצלו ידידיו ואלה מתלמידיו לש עבר.

שנים אלה נחננו אותותיהם בפרופיסור. הוא שמן במקצת, ואף-על-פי-כן לא נשתנה. כבעבר לא יכול היה להתבטל אף לרגע אחד, שפע יזמה ומרץ. אף עתה אץ בפזיונותו החיננייה אל חדר משכיתו, שם נתלקח ויכוח ער, כפי שנמסר לו, על דרכי פיתוח התרבות בישראל, עם רשמיו של אחד מהנדס, לרגל הכנס לענייני האטום שהיה בז'ניבה.

המהנדס עמד ליד מכתבה ענקית. קיפח היה וצנום, וניבו חצוב ומשכנע.

— "הפקיד היהודים במדע הוא בגדר חזיון שאין לו אח" — אמר. "לא במקרה הגיע מספר בני גזענו בכנס מדעי בין-לאומי זה עד 30 אחוז ומעלה בכלל הצירים. ידוע שדבר, שבכל כנסי המדע הבין-לאומיים למתמטיקה ולביאומייה הגיעו היהודים עד ל-60-80 אחוז במספר המשתתפים, ואילו בין הזוכים בפרס נובל במקצועות הפיסיקה, הכימיה והרפואה תופסים היהודים 40 אחוז ומעלה, בה בשעה שהצובללוסייה היהודית בארצות, המפותחות מבחינות התרבות והטכניקה, איננה מגעת אפילו עד כדי 2 אחוזים שלמים. אין זאת אלא שדורות הנדידה מארץ לארץ מזגו לקובעת נפשה של היהדות הגלותית סגולות של תרבותיות שונות מכל האקלימים והארצות, וחוך כדי כך שיננו את מוחה. ועתה, מה עושים אנו על מנת לנצל את האוצר הלאומי הזה שאין-שני-לו, העשוי להעשירנו יותר מנפט או מכוחנה? כלום אין מאיים עלינו בארץ זו שפל של שואה לכל ומתנו התרבותית ולעצם האינטלקט שלנו? מתוך מאמץ להרים את ההמונים שהגיעו אלינו מארצות נחשלות, הרינו מאלצים עצמנו לשקוע ולרדת אליהם, אף מזרזים את בני-צעורינו להחמזג עמם וליהפך להטיבה אהם.

תחת ליצור רובד תרבותי, שיהא בכשרו להעתיק את מרכז העניינים מתחום המעשה לתחום המדע והרוח - הרינו עושים הכל כדי לרמוס ולבטל את הגורעין הנובט של עלייתנו התרבותית ביון המצולה של אפרוריות בינוניות. אנו מעודדים ומפתחים את ההשכלה אך לא את המדע. אנו מחזיקים בבתי-ספר גבוהים, הפתוחים במידה שזה למוכשרים ולנטולי כשרון. אנו מתנגדים להריגה מן הנורמה. בדעה שקולה הרינו מבכדים את הבינוניות. ברצוננו שלא יהא בקרבנו ראשוניים במעלה, אלא - שלמען השוויון - הכל יימנו עם השניים. את פיתוחה של תרבות אמהיה הרינו מקריבים לעקרון השוויון. אך כלום אפשר לבנות תרבות על

אין לירוא מהסקת מסקנות. הפקידנו הוא לא בהתקנת הכל במידה שווה בפרודדור התרבות, אלא כשיפוחה של אצילת הרוח, של עליה המוחות. הורה הרעיון הוא המיעוט, ^{אז"ל} כשעליו הוא היוצר. הכוח להכריז על העיקרון של אי-שוויון בתחום התרבות. מהח חנופת העליה אל התרבות נמצא ביחס ישו אל המרחק שבין קטביה

כן אמר-חצב דבריו המפונדס ופנה לקרן זויה, העטופה המרות עשן כחלחל. משם יצא לקראתו אחד בעל קומה ממוצעת, קשיח שער וקשיח מבע, לחוץ שפחים דקות ובעל מבט דוקרני. סופר ידוע הוא, אחד מעמודי התווך של מפלגת השמאל הסוציאליסטית.

— "הריני מוחה, רבותי" - אמר בקול, המפתיע בצלילו הצעיר - "מהנדסנו שכה, שאנו שוהים במחצית השניה של המאה העשרים. דוקא הקופתנו זו היא המאפשרת את ממשושה של תרבות הבנויה ^{אז"ל} על יסוד של שויון, ^{אז"ל} על יסוד של הדדיות, על מזיגה עממיה, על חברה אל-סעמדית מבהינה כלכלית. איש התקופה הוא איש השתופפות והקייבוק. האופי של תקופתנו מוגדר בהמונים ביהר דיוק מאשר בדמותו האישית של פלוני-אלמוני. לא גאונים, ולכל היותר, לא רק הגאונים בכוחותיהם בלבד מניעים את התרבות, אף לא מדגרות לגאונים נחוצות לנו, אלא חנאים, המסייעים לגידולה של המוני העובדים, המגלגלים את התרבות מהישג להישג. ולשם כך יש הכרח בבתי-ספר, בארגון, במשמעת של עבודה, ועל הכל - בשויון מלא ובזכות לקנות דעת".

— "שויון מלא וזכות לקנות תורה אך ורק לבעלי איכות שווה" - נכנס לדבריו המהנדס, כשכפנו השלוחה כמו שוקלת את דבריו. "הדרך לעליה בסולם הדרגות מוטב שיהא פתוח לכל הראויים, ואך ורק לאלה. בזה הוא השויון. אך להלן הכוח במבחר קפדני ובריכוז המוכשרים. לגבי הכינוניים - הרי כתי הספר הטכניים והתיכונים הכלליים, שמן הראוי שיאבדו להם טענותיהם הבלתי שקולות לזכויות ולעטרות. ואלו לגבי המוכשרים - מכללה של ממש ואקדמיה למצעים, וכן השתלמות מדעית בארצות-חוץ. הנה כי כן היוצר אותה עליה התרבותית של עמנו המוכשר באופן יוצא מן הכלל, אשר בעצם התהוותה חשמש אבן-שואבת למשיכתם לארץ של כל האזכיםודים היהודים, שאינם מוכנים לבוא ולשבת בקרבנו, כל עוד לא הוחקנה בשבילם החברה - ויהיו אשר יהיו התנאים המצוינים שיציעו להם מוסדותינו המדעיים. או-אז עשויה עליה מוחות זו להעניק לעולם ערכי רוח ומדע כאלה, שיהא בהם כדי להנחות את יצירת הרוח והמחשבה המדעית למליונות בני-אדם שנכל היבשות.

ואל-נא תיראו מפני המונח "אי-שויון". אי-שויון בתחום החוק והחברה - אי צדק בו, בלתי מוסרי הוא. אך הצדק עם השויון רק בשעה שנודע הצורך בחלוקה ובקיצוב, אך לא בשעה יצירה ויצור ובריאה.

בואו-ראו את ס.ס.ס.ר., מדינה זו, השואפת להגשמתו הסוטאלית של הסוציאליזם. כל עוד עסקו עם בחלוקת הירושה, שלם העקרון של שוויון של שליטה מוחלטת. לא "לכל איש כגמולו" כנהוג בחברה הקאפיטליסטית, אלא "לכל איש כצרכיו". אך הנה ניצבה בעיני הייצור. אז גוייס הכל - שיטות העידוד, הסטאכאנוביות, שיקום הסגל, השכלה טכנית, מלחמה ב"שבת-אחים" וכו' וכו' - הכל, כדי ליצור את העלייה הטכנית, כלומר את אי-השוויון. על-שום-מה אי-פוא, תיפגע בנו ההכרזה על הכוחיות של אי-השוויון בתחום תרבות הרוח, כל כמה שהמדובר הוא ביצירת ערכי הרוח, ולא בחלוקה. רק בשעה שאיטת ערכי התרבות נקבעה וכשהאמת ניתנה - רק אז בא הרגע להצמדת ההמונים הרחבים אליה. התרבות מתפשטת וזורמת כמים מבריכה רפה אל השפלה. ככל שתרום הבריכה כן תירחב בהיקפה הלוקה התרבות".

— "אמור מעתה: קודם לכל הצורך שמים יהיו בתהומות" - נכנס בדבריו אחד כחוש פנים שואשו הלחלים והוא גבוה-תנועה ומצניע לבת. אגרונים הוא, מדריך בקבוץ גלילה. לכאורה, התחרט על התפוצותו זו ואף הספיק. אך כיון שעיני הכל הוסבו אליו, לא מצא נסיגה לעצמו והמשיך:

"כאן, כבכל תחום אחר, מקור הכח היא האדמה. וכשם שבעולם האורגאני הכל צומח מלמטה למעלה, כן גם בעולם התרבות. רק אלה צמחי ביצה גדלים מלמעלה למטה, ואלו התרבות-מקור יצירתה בנבכי העם. מקרקע זו גדלה ועולה האינטליגנציה של העם, שתעודתה לעלות מעלה-מעלה מבלי להנתק מן העם.

איני בטוח, אם יש בכוחה של אותה "עליית המוחות", שדובר בה במקום זה, ליצור אפילו גאון אחד, שהיה בכשרו לקבוע לדורות את תוכן התרבות אף לצור צורתה. אך כלום הגאונים בלבד הם המניעים את התרבות? כבר אמרו קדמונינו שמשם היה שקול כנגד ששים ריבוא מישראל. אך פירושן של דבר שכוחם של ששים רבוא כהרי כוחו של משה. ותקופתנו היא זו, כשרבואות של עובדים - ולא משה אחד - מגלגלים את התרבות משלב לשלב.

ואיחרע מזלנו שבישראל אין האינטלגנציה נוגדת את הישוב. אין כאן מקום לתרבות בת שתי קומות. מבחינה תרבותית הרי הארץ היא גוף אחד. היום וגם לעתיד לבוא, ותנועת זרם הדם האינטלקטואלי הכוח שתפעל ללא מעצורים. לא, לא תקום החומה בין ההמונים לבין התרבות הלאומית".

לויכות נכנס עוד אחד, אחי הפרופיסור, חרשתן רב-פעלים. קרה היה, כולו מקשה, אדם הבטוח בעצמו, וכל הגה בפיו כמאזה שאין עוררין עליה, כשם שכל אחותתא שבין המלים אף היא ערכה החשוב עמה.

— "אין זו אלא נצחנות נאה בלבד" — החל לאסו — "כפיית סכימות מלאכותיות. הויכוח כשלעצמו סטה מדרכו. מהנדסנו מציע להכריז על עקרון אי-השוויון ליצירת העלייה הרוחנית למען כיבושי קידמת המדע והרוח. בזה השאלה היא אם בכלל נחוצה לנו קידמה זו, ואפשר זקוקים אנו עתה לקידמה טכנית ומעשית בלבד. אין אנו עשירים עד כדי הרשות לעצמנו הכל. הכרח לבחור בין השתיים למי הבכורה: לתרבות או לציויליזציה. החלוקה ברורה. ההבדל הוא לא רק בשוני של איכות (התרבות) וכמות (הציויליזציה). התרבות שונה מן הציויליזציה בעצם הנהיגותה. באיזה כיוון עלינו להנחות את מאמצינו?"

לכאורה, מגמתנו האחת והיחידה — בנין הארץ. כל המוחות הכרח היופנו לתחום חיי המעשה. למזלנו הנחתה התחושה הטבעית את הנוער שלנו בדרך התכליאליות. לא אינטליגנטיים-משכילים לצורך התרבות לשמה, לא פלומרים לצורך המדע — עובדים מדעיים לצורך חיי המעשה הם-הם הנחוצים לנו.

ואם נכוונים דברי מהנדסנו, שמתח תנופת העלייה אל התרבות נמצא ביהם ישר אל המרחק שבין קטביה, הרי נכוונים הם רק בהנאי שבמרחק שבין הקטבים יפעלו כוחות קישור. שאם לא כן עלולה לחזור על עצמה הסוגיה של לאונרדו ד'אוינצי, שכל אמצאותיו לא מצאו את גואלם במשך דורות. מבנהו של עולם התרבות הוא כסולם, ואי-אפשר שיהא חלל ריק בין הקטבים. לפיכך הריני מצדד לחלוטין בדוישתו של סופרנו, אם כי אינני משתייך למחנה הסוציאליסטים. אמת-נכון הדבר: השער פתוח לכל, אך לא להיכל הנבחרים אלא לסדנה לכל".

— "אם אין היכל לנבחרים אלא סדנאות לכל, הרי אין גם תרבות" — אפוא במדינות גרות אהת קיפחה, היורה פנים וכסופת-שער שכובד-ראש נשקף מחוך עיניה. היתה זו אלמנתו של משורר שנפטר לפני כעשור שנים, ולאחר פטירתו הזרה למסצופה הקודם — התוראת.

"כלום אינכם מבינים, שכל הצורך של הידיעות, ~~הגנטי-אלגורית~~ ~~המטמטיקה~~ במתמטיקה, בפזיקה, בהסטוריה ובספרות — כל זה יישאר כבלאי נטול-חיים, אם לא יתחולל הפלא להחייאתה של התרבות האמתית. אם אין מקום להתפתחותם של העושים, אם חסרים הם את מקורות המהיה — נבול יכול העץ.

כן, אך אני מאמינה, כמהנדסנו, בכח הרוח של היהדות העולמית ושל היסוד, ברמתם השכלית ובמוחם התרין, ואין אני יודאת מפני ינידת הומה בשל עלייתם של יהודי המזרח. כהן הרוחני והשכלי של עמנו מצא בטויו לא רק בדיאספורה אלא עוד בשחר נעוריו הלאומיים. שבט רועים נודד — הוא שיצר את ספר הספרים הנצחיים, הוא שהעניק לעולם את הדתות, שעם נאמניהן נמנים בני כל היבשות. ואלו בדורות הגלות הזכיחה היהדות הספרדית מה דביים האוצרות הגנוזים בקרבה, ואך לפותח לפניה את כל הגדולים, אנשי הרוח והמעשה, לרבות הומב"ם, יוצאי חלציה

של יהדות המזרח. אולם כדי שמתוך תהומות היצירה יפכו מעינות חיים, הכרח שנשחררו את רוחנו מההשפעה ההרסנית של התכליתיות המופרזת. לא האיכל צריך ליהפך לסדנה, אלא שכל סדנה הכרח שחיהפך להיכל. היצירה, כדת, זקוקה לאיגורא רפה, ואלו אתם עיניכם נשואות אך ורק לחוצאות מעשיות, ואף אנשי המדע מעניינים אתכם רק במידה שאמצאותיהם והישגיהם עשויים למצוא שמוש מעשי לעצמם. אין בהפצכם אף לזקוף בהשבון את העובדה, שהמוש המעשי של אמצעות המדע אף זה אינו אלא הוצאה של פעולת החקר הסהור. הייתי יכולה להסתמך על דוגמת אירופה המערבית, על דרכי פיתוח התרבות שם, ולציין בכמה דורות הקדימה הקמתה של אקדמיה המדעים להקמתם של בתי הספר העממיים. אולם הרי אינכם מהעניינים בפיתוח ערכי הרוח, המדע הסהור. אהה, לעתים קרובות מדי הוכחנו לאחרים ולעצמנו, יזכותנו לעצמאות איננה זקוקה לשום הצטרפות, ושאינ אנו חייבים להיכחך לפני מישהו ולקבל תמיד את ה"טוב מאוד". והנה החלטנו שלא נדרש מאתנו דבר, אלא רק שנפמוד על זכותנו לקיום. אך לשם מה קיימת אומה? כלום אין תוכן קיומה כרוך ביצירה, באמונה שנתגלתה על ידה, באמת המבוצעת בה או המחורשת בקרבא? כלום לשם יסוד אלבניה או בולגריה חדשה נשאנו טענתנו כלפי העולם ותבענו את זכותנו לתהית האומה ותוכותה? הרי המדובר הוא לא בדרכו האישית של פלוני-אלמוני, אלא בהנחיה כללית. אין היינו מסתייגים ברשות היחיד, הרינו מסמנים קוי-דרך לקראת העתיד. וחובתנו היא זו להנחות את הדור הצעיר במסילה אחת."

— "חן-חן על הדאגה לדוד הצעיר!" אמרה בהתגרות-מה צעירה אחת, שהוצפת-חן זו שלה הלמה את מדי הצבא שעליה. קצינת צה"ל הייתה, וליד אביה ישבה. והוא - עזר-גפייט, דומה לסוקרטס, היסטוריון בעל-שם. אמרה - וכת-לעג נצנצת בעיניה היוקדקות. "הדור הצעיר - הוסיפה-מודאג עתה רק באחת, שהדור הישן, יחד עם הצעיר לא יושמדו ולא ייזרקו היכה. כלום עכשיו היא השעה לשיחות על שמירת התרבות הפילאית? בשעה שהבית, בו הנך יושב, אתה ומשפחתך, הוא בטכנת שריפה, הכרח לנקוט בדחיתות אמצעים לכיבוי שריפה, ואם החלה בבו הדליקה לעסוק בכיבוייה - ולא להמעיך בהיבון פאמורים מדעיים, ככל שיהיו רבי השכיבות וחועלת. כמה טאנקים אפשר היה לרכוש במאות אלפי הלירות ששילמה המדינה במחיר המחשב האלקטרוני, שבכשרו לזכור אלף מספרים בני עשרות ספרות. ודאי, הרי זה הישג הנאוי לשמו, וישאים אנו להתפאר שהמחשב האלקטרוני שנוצר בידינו עולה בשלמותו על האמריקני. אך הריני שואלת אתכם, כלום לא היה זה מועיל יותר אלו קבוצה זו של מלומדינו הקדישה את מאמציה ואת ידיעותיה לא לייאור של רובוש מושלם אלא להשלמתם ולקידומם של אלה טובי נשק, שהם כה הכרחיים לנו במלחמתנו על עצם קיומנו הפיסי. והואיל ואנו מוגבלים באמצעי הכספים ובכח האדם, הרי נצטלת מאתנו הברירה: הטאנק-ההכרחיות שבו עולה על זו של קתודה חדשה בביאולוגיה; הייל, חקלאי, טכנאי, עובד מעשי, איש-איש לפי מקצועו, המבצרים את צבאנו או את ערפו, לרבות משקנו

וכלכלתנו - כל אלה היו עולים בחשיבותם לנו על פעילי המדע
הטהור, שעצם עבודתם איננה תכליתית. בשעה הוה-טכנות ודבה-
אחריות זו מהותו של כל איש לראות עצמו כמגוייס. היום, כשאציר
פונה לתחום המדע הטהור או כשהוא יוצא להשתלם לחו"ל - אינו
אלא עריק, והריתו גורם לנו נזק לא בבריחת היחיד מן המערכה
אלא בעצם הדוגמה שנתן והעלולה לעורר את שורותינו".

לוגעים אחדים נשתררה דממה, עד שהפסיקה הפרופיטור, ששקע כל
שעת הויכוח בכורסה עמוקה. "נפתלים הם דרכי החיים, שלא הרי הם
כהרי הדוגמה" - אמר, בהחליקו על גבי ספר שבידו, בהחליק על גבו של
כלבלב רוגז, וקולו רוגע היה, כעיניו הבולטות במקצת וקצרות הזואי,
והעניק לכל המסובים בה-בתוך רחבה. "קיימות לא רק שתי החיבות בלבד
- "הן ו"לאו" - , לא רק שתי הדרכים - ימינה ושמאלה - , לא רק שני
הצבעים - שחור ואדום. רבות הן החיבות ורבים הגוונים. לפיכך אין
אף חשובה יחידה אף לא דרך יחידה. ובקשה לי מיידו העחונאי,
שנהכנס לו שם בפנה צנועה והוא מקפיד לרשום את כל דברי ויכותנו. ~~א~~
אל-נא יהבר על נושא זה של שיחתנו הערב מאמר עם נימוקים ומסקנות.
ואם "הציקתהו רוח בטנו" ויש בלבו להשתמש בויכותינו - מוטב שיפרסם
דבר בשם אומרו, ויתן בידי הקורא את השיפוט ואת הבהירה. הרי אין
הביות מהחלקים ללבנים ולכושיים. סטגוניים הם, מסובכים, מוכבבים.

ודאי, הכרה לכל פוט להגדיר את עצמו ואת מטותיו, למצוא את
האני שלו במערבולת המאורעות, להציב את רצונו בשושרת הוצונות
היוצרים - שכן תוכן החיים הוא ביצירה. אכן אם מעל רמה זו של יצירה
ישקיף אדם על עצמו ועל סובגיו, מצוא ימצא בהיים מקום מוצדק ומוצק
לישואל ולעם ישואל ולכל ברוא אלוה ואף לו לעצמו. ואם אנו מדברים
על תקופת חרדה וחורם, הרי שזו מטילה על כל אחד מאתנו את החובה
לעמוד איש-איש על משמרתו ולקיים את תפקידו בכל לבו ובכל נפשו
ובכל מאורו. זו לא לראשונה עובדים עלינו ימי חרדה. הנה כאובעים
שנה אני יושב בארץ, ובקושי אזכור את תקופות ההפוגה הקצרות של
שקט יחסי. ותמיד, תמיד נדמה לנו שהנה "זה יהיה קרב אחרון" -
להיות או לחדול. והיה הישגנו בזה, שלא הזעקנו את מלוא כוחותינו
להזית אחת בלבד. העמל בכל התחומים - החל בעבודה פשוטה וכלה ביצירה
עילאית - נטען ללא הפסקה בתקופות של משברים, מאורעות-דמים ומלחמות.
ודק בזכות זו ניצלנו ויצרנו את כל היש בארץ. אף היום, בשעת חורם
המורה זו, הכרה שנמשיך בעבודת היצירה באופן מקביל בכל התחומים.
אוי יהיה לנו אם נפסיק - ולו אף לרגע - עבודה זו בכל תחום שהוא,
וביחוד בשדה החובות והרוח. שכן התרבות הנוצרת בידי העם היהודי -
ובזה עיקר ערכה- היא מקור של אמונה תוססת בעתיד. אין זו בגדר של
מקדש בודהא ושמןון צהוב. כולנו, אנשי המעשה, כאנשי המדע שלנו,
הותדים לקראת בנין, לקראת סינתזה. אך כיצד? בהוראת, בשמוש במדע
לצרכי החיים, בפידום המדע לשמוץ אי הגבולין? ודאי, אין דין המורה

כדין הפרופיסור, ואיך דינו של זה כדין האקדמיקן. אך הרי אין זה מגדור של מחצבים, שסוגים מהם זכותם על משקלם, וסוגים מהם - על יפעתם. כל המלמד אף הוא מקדם את המדע, וכל המקדמו - אף הוא מלמד. מכאן שאנו זקוקים לכל: לבתי ספר ולאוניברסיטאות, שם לומד הדור הצעיר את המדעים לאור פציאותם היום, שם מתאמנים הסוחרות בעבודה שימתית; לבתי ספר טכניים ולמכוני שם לומדים לצורך הלכה למעשה; ואחרון-אחרון, למכוני המחקר ולאקדמיה המדעית, שתעודתם לקדם את המדע לשמו.

ודאי, על המעשה העולם עומד. בהם הרי אנשי המדע שלנו מקדמים את המעשה להלכה. ואותה "עלית רוחנית", עליה דיבר המהנדס שלנו ושבורינה כבר קיים בארץ, יש לעדמה בברכה, בינאם כבוד ובהיבה. וזו אף זכותה להוש בגודל שליחותה, אף עליה להכיר בזאת, שיהודה מקוב החשובים לג לשם עדיפות של הנאה הוא בא, אלא לצורך עמל פפון, מאבק וכחומר. "העלית הרוחנית" שלנו הכרח על שתלמד כיצד נאמקים על זכות ועל ערך עצמי, אך עליה להבחין בין ערך זה לבין אינטוסים אישיים. עליה לחפוס בחברה את הטעום הראוי לה, אך לא את זה של כח נבחרת, כי אם של אצולת הווה.

בוט, השפעת המדע כהשפעת המש - לזווז האנרגיה. ויש להבין בהחירות הרבות מהי, ומה רב הצורך בה, שתהדור לכל הובדים וחסייע לגידולם של כוחות הדשים - כל שכן, בשעה אנו מדברים על עמנו, שאנו מאמינים בכשרונותיו שאין עוררין עליהם. כאומה למודת סבל ובילים אנו לפתח אורך ועקשני, ואין אנו מתעייפים ומתיאשים אפילו הרב חדה כונחה על צוארינו. זר לנו ^{ההגנה} - הופעה שלילית זו, שאינה אלא הוצאה של גוף הרוס, שתחושת קשרו הטבעי לעולם אובדח לו. יהודי פסימי, יהודי הכופר ברציפות הדורות, יהודי מילזאנטרופ - אין זה אלא פוט משונה ויוצא מן הכלל. גר מעלה את הארץ לא האמונה כשלעצמה, לא החלום ולא ההדון, אלא העמל להגשמתם, הנסיון על צבירתו ועל ארגונו. הרציון והרצון - שנים שהם אחד".

אפשר והיה בדעתו על הפרופיסור להוסיף ולפתח את הנחתו זו, אך באותה שעה וכנסה לחדו בתו הצעירה והזמינה את האורחים לעבוד לאולם הספור. שם ישב ליד הטפנתו אחד בא בימים ופוש על פני המנקנלים סת כפות ידיו האמליות שאין דומה להן. בזה נסתים הויכוח. עלילים כבדי-הם שפעו והאימן קושינות ואבחיות.